

MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NDEN HALK FIRKASI'NA GEÇİŞ

Yrd. Doç. Dr. İHSAN GÜNEŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılan Osmanlı Devleti yaşamının sonuna gelmişti.

Osmanlı hükûmeti Wilson ilkeleri çerçevesinde bir mütareke yapmayı amaçlamış ve bu amaçla Mondros'a gitmiş ise de burada umduğunu bulamamış ve Londra'da hazırlanan bir mütarekeyi imzalamak zorunda kalmıştır (30 Ekim 1918).

İngiliz diplomatlarının özenle seçip mütareke metnine yerleştirdikleri kavramlar, hükümler devletin toprak bütünlüğünü bozucu, ulusun bağımsızlığını tehdit edici nitelikler taşıyordu.

Osmanlı yönetimi ise yenilmişlik psikozu ile hareket ediyor, yenen devletleri gücendirici tavır ve davranışlardan kaçınıyor, ülkeyi o günkü kötü duruma sokan İttihat ve Terakki yönetimini suçluyor, İttihatçıları yönetimden uzaklaştırmaya çalışıyordu.

Devleti savaşa sürükleyerek dağılmanın eşiğine getirmekle suçlanan İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen kişileri yurt dışına kaçıyor, kalanlar partinin feshini kararlaştırıyordu. Böylece yıllardan beri ülke yönetiminde egemen olan İttihat ve Terakki Partisinin açık siyasal işlevi de sona erdiriliyordu. Bu durumdan yararlanan İttihat Terakki karşıtları devlet aygıtlarına kendi yandaşlarını yerleştirirken, azınlık unsurları da özlemini çektikleri, kendilerine yakın hissettikleri bir devletle birleşme ya da ayrı bağımsız devletlerini kurma çalışmalarını başlatıyorlardı.

Savaşın galibi kimi devletlerin söz ve davranışları, mütarekenin uygulanma biçimi bu unsurlara güç veriyordu.

İşte bu ortamda asker ve sivil aydınların öncülüğünde, Wilson ilkelelerinin Türklere tanıdığı haklardan, çağdaş milliyetçilik anlayışından daha ötesi millî haklardan yola çıkılarak, Osmanlı Devletinde yeni bir hareket başlatılmıştır. Hareketin içinde bulunan kişilerin kültür düzeylerine, siyasî görüşlerine, hareketin başlatıldığı bölgenin özelliklerine göre anlam kazanan bu hareket "Müdafaa-i Hukuk" hareketi idi.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir ay sonra başlayan "Müdafaa-i Hukuk" hareketi, başlangıçtaki bölgesel niteliğini 1919 yılının ikinci yarısında bırakmaya başlamıştır. Karadeniz Bölgesiyle Doğu Anadolu'da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çabasıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki cemiyetler "Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir¹. Batıdaki cemiyetler ise Balıkesir ve Alaşehir Kongreleriyle bir çatı altında toplanmaya çalışılmıştır². Amasya Tamimi çerçevesinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise ülkedeki "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş", cemiyetin kuruluş bildirisi cemiyetler kanunu gereğince Sivas Valiliğine bildirilerek, bu örgüte yasalık kazandırılmıştır³.

Dernekler yasası gereğince resmîlik kazanan örgüt bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye Anadolu ve Rumeli'deki tüm "Müdafaa-i Hukuku Milliye", "Millî ve Vatanî Cemiyetler" ve "Reddi İlhak Heyetleri'nin" "Hukuk-u milliye ve menafi-i Osmaniyeyi" savunmak üzere "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" (ARMHC) adı altında birleştikleri bildirilmektedir. Cemiyetin şimdilik idare merkezinin Sivas'ta olduğu, fakat ülkenin her yanında şubeler açacağı da vurgulanmaktadır⁴.

Müdafaa-i Hukuk cemiyetleriyle başlayan millî hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra, onun desteğiyle, giderek güç kazanmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra ise tüm millî hareketin odak noktasını Heyet-i Temsiliye dolayısıyla da Mustafa Kemal Paşa oluşturmuştur.

Erzurum Kongresinde alınan karar uyarınca köylerden başlayarak il-lerin merkezlerine doğru bir örgütlenme stratejisi izlenirken, Sivas Kong-

¹ Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. Hazırlayan T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı. Ankara; 1981, s. 32.

² Bkz. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhiddin Çankılı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920). Ankara, 1967.

³ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (A.T.T.B.) IV, (1917-1938). Ankara, 1964, s. 59.

⁴ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri s. 60. M. Kemal Paşa Amerikalı General Harbord'a verdiği muhtırada ise Sivas Kongresi'nden sonra yayınlanan beyannamede gösterildiği gibi cemiyetin "ilk gayesi bir yandan daha evvel bahsedilen sınırlar dahilinde Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü muhafaza ve millî istiklâli, hilafet ve saltanatın haklarını müdafaa etmek üzere millî kuvvetleri teşkilâtlandırmak, diğer taraftan millî iradenin üstünlüğünü temin etmektir" demıştır. a.g.e. s. 77.

resi'nden sonra bu konu yeniden ele alınmış ve 13.10.1919'da "Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtına Dair Nizamname" hazırlanmış ve tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilmiştir. Buna göre, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vatanın maruz kaldığı hadisat ve vakayı ile ve tamamen aynı maksatla vicdanî millîden doğmuştur", "her türlü fırka cereyanlarından âridir". Cemiyetin amacı "*Osmanlı vatanının tamamîyetini ve Makam-ı Muallay-ı Hilâfet-i Saltanatın ve İstiklâl-i millînin masuniyetini temin zımnında Kuva-yı Milliyeyi âmil ve İrade-i Milliyeyi hâkim kılmaktır*". Bu amaç doğrultusunda çahşacak olan cemiyetin "*bilumum İslâm vatandaşları*" tabii üyesidirler. Örgütlenme, "*köy ve mahallattan başlayarak nahîye, kaza, liva, vilâyet, müstakil liva taksimatına tâbi olacaktır*".⁵

Osmanlı yurtseverliğini savunan Müdafaa-i Hukuk hareketi, İstanbul hükûmetince ittihatçılıkla, bolşeviklikle, saltanata ve hilâfete isyankârlıkla, cumhuriyetçilikle, asilikle suçlandırılmıştır. Yukarıda da vurguladığımız gibi ülkenin içinde bulunduğu somut koşulların bir ürünü olan Müdafaa-i Hukuk hareketinin bu suçlamalarla herhangi bir ilgisi yoktu. Müdafaa-i Hukukçular, geçen dönemin aktif siyasal güçleriyle organik bir ilişki içine girmekten kaçınmışlardır. Rauf Bey'in de vurguladığı gibi "Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin amacı halkı birleştirmek, bütünleştirmekti". Bu nedenle de ayrılmalarına yol açacak olan "Fırkacılık'a" karşı idiler⁶. Nitekim Sivas Kongresi'nde Fırkacılık'la ilgili uzun tartışmalardan sonra, "meclis-i millî" toplanıncaya kadar geleneksel ittihatçı yörüngesinde gelişen siyasetten uzak durularak, halkın birliğini bütünlüğünü sağlamanın zorunluluğu benimsenmiş ve 5 Eylül 1919'da "İttihat ve Terakki Cemiyetini yeniden canlandırmaya çalışmayacaklarına, mevcut siyasî partilerden hiçbirinin siyasî amaçlarına "hâdim" olmayacaklarına ilişkin yemin şeklini benimsemişlerdir. 11 Eylül 1919'da yayınlanan Umumî Kongre Beyannamesi'nin 9. maddesinde de "*Vatan ve Milletimizin maruz olduğu mezalim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı millîden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehasıl kitle-i umumiye bu kere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ünvanıyla tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasat-ı şahsiyeden külliyyen müberrâ ve münezzehtir. Bircümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiyesindendirler*"⁷ denilmektedir.

⁵ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri s. 105-106.

⁶ Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. s. 4.

⁷ Erzurum Kongresi sonucu yayınlanan beyannamenin 9. maddesinde "işbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından külliyyen âridir" diye bu konu vurgulanıyordu. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. c. 1, Ankara, 1918 s. 116.

Heyet-i Temsiliye âdeta Anadolu'da "geçici" hükûmet rolünü oynamıştır⁸. Zira, Heyet-i Temsiliye ulusal örgütlerin amaç ve ilkelerini eldeki araçlarla yurdun her tarafına yayıyor halka açıklıyor, örgüte güç kazandırmaya çalışıyor, mevcut ulusal örgütlerin varlığını ve devamlılığını sağlamak için çaba gösteriyor, bu örgütleri bir noktada birleştirmeye, bunlar arasında uyumlu bir bağ kurmaya özen gösteriyordu⁹. Böyle "kutsal amacı" izlemek ve tüm Müdafaa-i Hukuk hareketini yönlendirmekle yükümlü kılınyordu.

Müdafaa-i Hukukçular, ülkenin yazgısının, halkın temsilcileri tarafından çizilmesi kanısında oldukları için Erzurum Kongresi'nden itibaren seçimlerin yapılarak Meclis-i Mebusanın toplanmasını istiyorlardı. Heyet-i Temsiliye; 13 Eylül 1919'da ordu ve sivil yöneticilerle, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgrafta; yaşanan günlerin korku ve tehlikesine karşı Türk ulusunun haklarını savunmak ve varlığını korumak için, Mebuslar Meclisi'nin toplanmasını sağlamanın, bunun için gerekli sürecin kısıtlanmasının o günün en önemli işi olduğunu vurguluyor, örgütlerin seçim için hazır olmalarını belirtiyordu¹⁰.

ARMHC bir yandan ulusal eylemi halka indirici çalışmalar yaparken öbür yandan da Müdafaa-i Hukuk karşıtı olan Damat Ferit Paşa hükûmetine karşı yoğun bir eyleme girişmiş ve bu hükûmetin yıkılmasını sağlamıştır.

Müdafaa-i Hukuk hareketine sempati duyan Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulduktan kısa bir süre sonra Meclis-i Mebusanın açılmasına karar verilmiş, 7 Ekim 1919'da seçim kararnameyi yayınlanmıştır. Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası yanlıları seçime karşı çıkarken, Müdafaa-i Hukukçular seçim kararını desteklemişler¹¹ ve seçim çalışmalarına hız vermişlerdir. 11 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yazılan ta-

A.T.T.B. s. 75. İğdemir a.g.e. s. 115. Konuşmalar incelendiğinde partilere girmeme düşüncesinin meclis açılıncaya kadar geçerli olacağı, Mustafa Kemal Paşa tarafından vurgulanmıştır. a.g.e. s. 22.

⁸ Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1974. s. VIII.

⁹ a.g.e. s. XI.

¹⁰ Kemal Atatürk Nutuk. c. 3. vesika. 130.

¹¹ Örneğin, Hürriyet ve İtilâf Fırkası yanlısı Alemdar, Peyam, Sabah, Mesuliyet, Kürsü-i Millet, Zafer gibi gazeteler seçime karşı yazılar yazarken; Akşam, Tarık, İfham, Ef-kâr-ı Umumiye seçimi destekleyici yazılar yazmıştır. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. İstanbul. 1981 s. 182 n4.

mimlerde, mebus seçimlerine özen gösterilmesi, adaylıklarını koyan kişilerin Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmeleri istenmiştir¹². Aynı tarihte Erzurum vilâyetine gönderilen tamimde ise, ARMHC'nin seçime müdahale etmeyeceği, Heyet-i Temsiliye tarafından kimsenin "namzetliği'nin vazgeçilemeyeceği" belirtilmiştir. Ancak, cemiyetin millî vicdandan doğan görüşlerini ve tesbit ettiği esasları benimseyenlerin ARMHC adına adaylıklarını koyup, adlarını bağlı oldukları liva merkez heyetlerine ya da Sivas'taki Temsil Heyetine bildirmeleri istenmiştir¹³.

Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz seçim şartlarına rağmen Müdafaa-i Hukukçular halkı politize etmek için yoğun bir uğraşın içine girmişlerdir. Yayınladıkları bildirilerde sık sık "Osmanlılar" "Vatandaşlar", "Milletdaşlar" gibi kavramlar kullanmışlardır. Seçime katılarak hükûmet işlerine girmenin hem mübarek bir hak, hem de mukaddes bir vazife olduğunu vurgulamışlardır. Böylece de seçimi sadece bir oy verme işlemi düzleminden çıkararak, "hem hak" "hem de görev" konumuna getirmişlerdir¹⁴. "Millete hayır ve şer'in" mebuslardan geleceğine dikkati çeken milliyetçi güçler, seçilecek mebuslarda aranması gereken nitelikleri belirtirken seçmenlerin dikkatlerini şu noktalarda toplamaya çalışmışlardır.

Harp mesullerinin fazla İttihatçılık, fazla hürriyet ve itilâfçılık yapanların bilerek ya da bilmeyerek ülkeyi felâkete sürükleyen eski mebusların ihtikârla, hırsızlıkla namus-ı milliyi ihlâl edenlerin Türklüğe merbut ve hakikî milliyetperver olmayanların, seçilmemesini önermişlerdir. Çünkü "bu defa seçilecek olanların memleketin mukadderatı hakkında rey vereceklerini bilmeleri gerekiyordu"¹⁵.

"Harekât-ı Milliyeye namı altındaki tahakküm dolayısıyla serbest intihap mümkün olamayacağından, intihabata iştirak edilemeyeceğini" belirten Hürriyet ve İtilâf Fırkası, seçimleri boykot etmiştir¹⁶. Azınlık unsurlarının da katılmadığı seçimleri¹⁷, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin düşüncesini benimsemiş mebuslar kazanmıştır. Anadoludaki Müdafaa-i Hukuk hareke-

¹² Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 103.

¹³ a.g.e. s. 103-104.

¹⁴ İfham, 15 Teşrinievvel 1335, İrade-i Milliyeye, 10 Teşrinisani 1335.

¹⁵ İfham 17, 27 Teşrinievvel 1335.

¹⁶ Tunaya. a.g.e. s. 183.

¹⁷ Nutuk c. 1 280-2. Hristiyan azınlıklar daha millî teşkilâtın adı yokken seçime katılmayacaklarını söylemişlerdir. Yaygara koparan siyasî partiler ise yalan söylüyorlar; millet bu kez İstanbul'daki politikacılardan değil kendi bağrındaki öz vatandaşlardan mebuslarını seçmektedirler. bkz. Nutuk. c.1 s. 281.

tine karşı olmayan Millî Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Fırkalarıyla Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin gösterdiği adaylardan da kimileri seçilmiştir¹⁸.

Seçilen mebuslara Meclis-i Mebusanda izleyecekleri yolu göstermek amacıyla Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir gibi yerlerde toplanarak Mecliste milliyetçi eylemin programını savunmak üzere bir grup kurmalarının gerekliliği komutanlar toplantısında saptanmıştı¹⁹. Bu karar uyarınca Meclis-i Mebusan'da vatanın bütünlüğünü devletin ve milletin istiklâlini kurtarmaktan ibaret olan gayeyi takip etmek ve savunmak için anlaşmış ve azimli bir kadronun oluşturulması için Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma ve Edirne'de toplanmaları istenmiştir²⁰. 18.11.1919'da oluşturulacak grup hakkında görüşmek üzere önce her livadan bir mebusu Eskişehir'e çağıran Heyet-i Temsiliye²¹ daha sonra bu görüşmelerin Ankara'da yapılmasının uygun olacağı kanısına varmıştır²². 17 Aralık 1919'da yayınlanan genelgede Temsilciler Kurulu üyesi olarak seçilen mebusların Ocak ayının beşinden başlayarak Ankara'da beklendikleri belirtilmiştir. Bunun yanında Temsilciler Kurulu'nun her livadan seçilen mebuslarla yapacağı görüşmeye diğer mebusların çok sayıda katılmalarının da yararlı olacağı vurgulanmıştır²³.

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelen mebuslarla görüşmüş ve onlardan mecliste Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti grubu adı altında bir grup kurmalarını istemiştir. Zira bu grup, millî teşkilâta ve ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun milletin kutsal amaçlarını cesaretle dile getirecek ve savunacaktı.

Ulusun amaç ve arzularını içeren bir programa esas olacak konular da bu arada görüşülmüş ve Misak-ı Millî'nin ilk şekli hazırlanmıştır²⁴.

¹⁸ Tunaya a.g.e. s. 184.

¹⁹ Bkz. Nutuk. c. I. s. 273.

²⁰ Bkz. Nutuk. c. I. s. 276.

²¹ Baykal a.g.e. s. 59.

²² Nutuk c. I. s. 332.

²³ Nutuk c. 3. vesika no: 214. Kimi kişiler bu girişimi engellemeye çalışmıştır. Nutuk c. I. s. 339 vd.

²⁴ Nutuk. c. I. s. 360. Misak-ı millî konusunda ayrıntılı ve oldukça doyurucu bir çalışma için bkz. Nejat Kaymaz "TBMM'de Misak-ı Milliye Bağlılık Andı İçilmesi" Tarih ve Toplum sayı 19-22. Temmuz 1985-Ekim 1985 s. 47-51-50-54, 33-41, 59-64.

12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan'ı²⁵ oldukça ağır bir sorumluluk beklemekte idi. Kurtuluş, bunu sağlayacak kararları almak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubunun oluşturulması gerekiyordu. Bu konuda Ankara'da yapılan görüşmelerden olumlu sonuç alınmıştı. İstanbul'a ulaşan mebuslardan bazıları meclis açılmadan "memleket menfaatini muhafaza ve müdafaa için" vatan görevinde ittihad-ı efkâr etmelerini temin etmek maksadıyla "Bölük" adı altında bir birlik oluşturmaya yönelmişlerdir²⁶. İlk toplantıya Dahiliye, Hariciye, Nafia Nazırı da katılmıştır. Mebuslar daha sonraları bu toplantıları çok gizli bir biçimde sürdürerek "Bölük Nizamnamesini" hazırlamaya yönelmişlerdir. Bunlar meclis açıldıktan sonra mebusları toplu bulundurmamayı ve Bölük'ün umdelerini kabul eden hükûmete, meclisin "müzaharetini temin eylemeyi" amaçlamışlardı²⁷.

Meclis açıldıktan sonra mecliste "Bölük" adıyla bir fırkanın kurulduğu ve Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa başkanlığında 12 kişiden oluşan bir merkez heyetinin olduğu basına yansımıştır. Ülkenin barışa ulaşmasından sonra Siyasî Fırka biçimine dönüşüp iç politikada önemli görevler yapacağı belirtilen Bölük'ün o aşamada millet tarafından kabul edilebilecek barış şartlarını hazırlamayı, iç ve dış politikaya ilişkin görüşlerini belirleyip hükûmete iletmeyi, hükûmetin bu görüşleri benimsemesi halinde ona güvenoyu vermeyi amaçladığı görülmektedir²⁸. Basındaki bu yansıma karşın Meclis-i Mebusan'da barış andlaşmasının meclisce onaylanmasına kadar devam etmek üzere 5 maddelik siyasî programdaki ve 15 maddelik Nizamname-i Dahilîdeki ilkeleri kabul eden mebuslardan Felâh-ı Vatan İttifakı adı altında bir meclis grubu ortaya çıkmıştır²⁹.

²⁵ Padişahın düşünceleri için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim Ank: 1951. s. 252 vd.

²⁶ Bkz. İleri, 2 Ocak 1920. s. 8.

²⁷ İleri, 4 Ocak 1920. s. 8.

²⁸ İkdam 21 Ocak 1920. s. 2.

²⁹ İham 14 Şubat 1920. Nutuk c. 3. Vesika 237. Felâh-ı Vatan Grubu: Bu grubun kuruluşu konusunda kaynaklar değişik ifadeler kullanmaktadır. Nutuk'ta 24.1.1920'ye kadar henüz grubun kurulmadığı, fakat bu konuda çalışmalara devam edildiği bildirilmektedir (Nutuk c. 3. vesika no:227.) 27.1.1920'de de henüz kurulmamıştır. (Nutuk c. 3. vesika no: 232.) 4.2.1920 tarihli bir belgede ise "kurulmasına çalıştığımız gruba çaresiz olarak" Felâh-ı Vatan adı verilecektir" denmektedir. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. Haz. T.C. Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüd Başkanlığı. Ankara: 1981. s. 122-123. 5 Şubat 1920 tarihli bir belgede ise Grup Nizamnamesinin oluşur gibi olduğu ertesi günün "nizamname-i dahilî" ve idare heyetinin seçileceği Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir. Bkz. Atatürk haftası

Meclis-i Mebusan çalışmalarına başladıktan sonra Müdafaa-i Hukuk hareketinin temel ilkelerini oluşturan Erzurum, Sivas Kongresi kararları doğrultusunda hareket etmiş, işgalleri reddetmiştir³⁰. Bunun yanında Erzurum'da doğan, Sivas'ta gelişen, Ankara'da olgunlaşan ulusal eylemin temelini oluşturan görüşler Misak-ı Millî metni 22 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın gizli oturumunda okunmuş 28 Ocak 1920'de yine gizli bir oturumda beyanname halinde benimsenmiş, 17 Şubat 1920'de yabancı parlâmentolara ve basına bildirilmesi kararlaştırılmıştır³¹.

Anadolu'daki ulusal eylemcilerle organik bir bağlantı içinde olduğu görülen Meclis-i Mebusan'ın sömürgeci güçlere boyun eğmeyen bir tavır takınması onları kaygılandırmış ve 16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ı basarak Meclisin özgür iradesiyle karar almasını engellemişlerdir. Bunun üzerine Meclis-i Mebusan üyeleri 18 Mart 1920'de "Mebusluk vazifesinin

armağanı. 10 Kasım 1977. G.K.H.T. Baş Yayını s. 25. Rauf Bey, 6 Şubat 1920 tarihli bir telgrafla grubun 70 kişiyle kurulduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi c. XI s. 61. s. 14). Grubun 6 Şubat 1920'de kurulduğunu Ali Ekrem Bolayır da söylemektedir. (Kemal Zeki Gençosman, İhtilâl Meclisi İst. 1980, s. 179). Rauf Bey Yakın Tarihimiz adlı dergide yayınlanan anılarında grubun 80 kişiyle 7 Şubat 1920'de kurulduğunu söylemektedir. (Yakın Tarihimiz c. 3. s. 32. s. 211). 28 Ocak 1920'de benimsenen Misak-ı Millî'nin Felâh-ı Vatan Grubunda kararlaştırılmadığı böylece ortaya çıkmasına rağmen bazı anılarda Misak-ı Millî'nin Felâh-ı Vatan Grubunda müzakerelerden sonra kabul edildiği belirtilmektedir. (bkz. Mazhar Müfid Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber c. II. Ankara 1968. s. 540 vd.) Misak-ı Millî'nin benimsendiği Mecliste Muğla Mebusu olan Hilmi Uran ise, Misak-ı Millî'nin bir taslak olarak Meclise getirildiğini Meclis açılır açılmaz ARMHC'ni mecliste temsil etmek üzere bir Felâh-ı Vatan Grubu'nun oluştuğunu, bu grubun ahîdname taslağı üzerinde çalıştığını 10 Şubat 1920'de bu çalışmalarını bitirdiğini, 2 Mart 1920'de Meclis-i Umumî heyetince tartışılarak onaylandığını, 10 Şubat tarihli belgeyi o vakitki Felâh-ı Vatan Grubu'na mensup milletvekillerinin imza ettiğini söylemektedir (bkz. Hilmi Uran Hatıralarım (1905-1950). Ank. 1959. s. 130.) Oysa Misak-ı Milliye benzer bir belgeyi kabul eden mebusların Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup oluşturduğu görülmektedir. (bkz. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler. s. 113). Bu konuda Tunaya'nın yaptığı yorum kanımca daha gerçekçi olmaktadır. Zira o "önce Müdafaa-i Hukuk Partisi kurmak üzere sondajlara girişildiğini, fakat başarılı olunmadığını böyle bir girişiminin İttihat ve Terakki tahakkümünü andıracağından Ankara'nın merkez-i umumî gibi Selanik'in yerine geçeceğinden kaygı duyulduğunu bu nedenle de daha uzlaştırıcı bir formülle Felâh-ı Vatan adı altında bir grubun oluşturulduğunu belirtmektedir (bkz. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. s. 187.)

³⁰ Tunaya, a.g.e. s. 188 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi IV. Dönem s. 115.

³¹ "İstanbul Meclis-i Mebusanının Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması" Atatürk Araştırma Merkezi dergisi c. 1. s. 3 (Temmuz 1985) s. 977 bkz. Kaymaz Nejat, a.g.mk. Tunaya, a.g.e. s. 189.

yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar” meclis çalışmalarını durdurmaya karar vermişlerdir.³²

İstanbul’un işgal edilmesi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yanlısı milletvekillerinin tutuklanması üzerine Mustafa Kemal Paşa iki gün komutanlarla makine başında görüştüktan sonra Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1919’da yayınladığı bir bildiri ile Ankara’da salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclisin toplanacağını, bunun için her livadan beşer üyenin seçilmesini, seçimde her parti, zümre ve cemiyetin aday gösterebileceği gibi, bireysel olarak da adaylığın konulabileceğini, seçimlerin gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılacağını, seçimlerin on beş gün içinde Ankara’da çoğunluk sağlanmış olarak toplanmak üzere yapılmasını belirtmiştir.³³ Bunun yanında Meclis-i Mebusan üyesi iken, Meclisin kapatılması üzerine Ankara’ya gelecek mebusların da bu Meclisin üyesi sayılacağı, yeni seçimlerde Osmanlı seçim yasasına göre oy vermesi gereken müntehib-i saniler yanında sancak il idare ve belediye meclisi üyeleriyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinin de oy verebilecekleri açıklanmıştır. Böylece meclisin tabanı genişliyor, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile meclisin organik ilişkisi daha da sıklaştırılıyordu.

23 Nisan 1920’de büyük bir törenle açılıp çalışmalarına başlayan meclis oldukça heterojen (karmaşık) bir yapıya sahipti. İttihatçısı, İtilâfçısı, İslâmcısı, Osmanlıcısı, liberali, Bolşeviği, çiftçisi, tüccarı, askeri, aşiret reisi, öğretmeni, politikacısı vs. bu mecliste yer almıştı.

İlk günlerin heyecanlı havası geçtikten ve milletvekilleri birbirlerini daha iyice tanımaya başladıktan sonra Mecliste fikir ayrılıkları da kendini göstermiştir.³⁴ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin âdeta siyasî bir grubu olmasına rağmen “Misâk-ı Milli” dışında ortaklığı sağlamak güçleşmiştir.³⁵ Ancak, ülkenin o günkü koşullara itilmesinde kısır parti çekişmelerinin rol oynadığını düşünen kimi milletvekili mecliste partileşme hareketinin içinde yer almayacaklarını belirtmiştir.³⁶ İcra vekillerinin oluşum biçimi ve hükümet programı ile başlayan düşünsel ayrılıklar Mecliste grupların oluşmasına doğru gidişatı başlatmıştır.

³² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, IV. Dönem, s. 378-379.

³³ Nutuk, c. 1, s. 421. vd. İhsan Güneş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923), Eskişehir: 1985 s. 43.

³⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları c. 1, s. 17, 341.

³⁵ Nutuk, c. 2, s. 594.

³⁶ Güneş, a.g.e. s. 118.

Meclisin yeni bir devlet kurmaya doğru gittiğini gören kimi milletvekilleri gelecekte kurulacak düzen hakkında programlar hazırlamaya koyulmuşur³⁷. Örneğin 1920 yılı Ağustosunda kendilerine halkçı adını veren bir grup milletvekili 22 maddelik bir yasa taslağı hazırlamıştır. Teşkilât-ı Esasiye Kanununa temel oluşturduğunu sandığımız bu belgeye göre; Hâkimiyet kayıtsız şartsız millete geçecek, yasama ve yürütme gücü B.M.M.'de toplanacak, Türkiye, halk hükümeti B.M.M. tarafından idare olunacak, B.M.M. üyeleri genel oy ile livalar halkınca seçilecek, 50 bin nüfusa bir milletvekili düşecek v.s.³⁸. Bu yasa taslağından kısa bir süre sonra da 5 Eylül 1336'da kurulan Halk Zümresi'nin siyasî programı yayınlanmış³⁹, bunun da arkasından 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Halkçılık Programı Meclis Başkanlığına sunulmuştur.⁴⁰ Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesinden sonra kurulacak düzenin temel taşlarını oluşturan bu programın meclise sunulmasından sonra, meclisteki gruplaşmalar artmıştır⁴¹. İsim olarak çok, fakat üye sayısı itibariyle yeterli olmayan bu gruplar meclis çalışmalarını düzenli bir hâle getireceği yerde daha da karıştırmış, düzensizliklere neden olmuştur. Halkçılık programının Meclisçe Teşkilât-ı Esasiye Kanunu olarak benimsenmesinden sonra bu karışıklıklar daha da artmıştır⁴².

Meclisteki bu oluşumu yakından izleyen Mustafa Kemal Paşa, başından beri izlediği gruplar üstü politikanın bırakılması gerektiği kanısına varmıştır. Çeşitli düşünce akımlarının faaliyet gösterdiği Anadolu'da halkın birliğini, bütünlüğünü bozucu eylemlerin durdurulması kararlaştırılmıştır. Heyet-i Vekile 21/22 Mart 1921 gecesi yaptığı toplantıda Anadolu'nun içine kök salmış olan Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin ihya ve ıslah edilmesi gerektiğine karar vermiş ve bu kararı bir genelge ile açıklamıştır. Bu çerçevede Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilen bir şifrede şöyle deniliyordu. "Milletin efkâr-ı umumiyesini salim mecrada tutabilecek milletin içinde bir teşkilâtın muhafazası lüzumu tahakkuk ediyor. Buna binaen Müda-

³⁷ 1920 Ağustosunda basında Türkiye'nin programsızlığından söz edilerek program tartışması başlatılmıştır. bkz. Yeni Gün 20/25 Ağustos 1336, Hâkimiyet-i Milliye 9 Teşrinievvel 1336.

³⁸ Ayrıntısı için bkz. Öğüt Gazetesi 22 Ağustos 1920.

³⁹ Yeni Gün. 8 Eylül 1336.

⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi c. 4. s. 179. vd.

⁴¹ Nutuk c. 2. s. 544. Güneş a.g.e. s. 116-152.

⁴² Hakkı Hami Bey Mecliste yasa önerisinde bulunanların hiç olmazsa mevcut gruplardan birisiyle istişare etmesini önermiştir (21 Şubat 1921). T.B.M.M. zb. C. c. 8. s. 329.

faa-i Hukuk Cemiyeti merkezilerinin vatanperver ve azimkâr erbabı namus ve hamiyetten ve halkın hürmet ve itimadına mazhar zevattan intihap olunmalarını ve bu merkez vasıtasıyla halkı muntazaman irşat etmek” elzemdir. Bunun yanında B.M.M.’nin aynı zamanda ARMHC’nin kongresi yetkisine sahip olduğu vurgulanarak Meclis Başkanlık divanının da Heyet-i Temsiliye’nin yerine geçtiği belirtilmiştir⁴³.

21 Mart 1921’de tüm vilâyet ve mutasarrıflıklara gönderilen bir genelge ise Bağımsızlık Savaşının timsali olan ARMHC’nin ülkeye ve millete yönelik görevlerini daha iyi yapabilmek için bu örgütlerin Meclis Başkanlığı ile daha iyi ve düzenli ilişki kurmaları istenmiş ve MH Merkez Heyetini oluşturan kişilerin ad ve şöhretlerinin Meclis Başkanlığına bildirilmesi belirtilmiştir⁴⁴.

Mustafa Kemal Paşa ülkedeki tek örgütlü güç olan ARMHC ile ilişkileri yoğunlaştırırken, Meclisteki havadan kaygı duyan kimi milletvekili de kendi aralarında toplantılar yaparak Meclis çalışmalarının nasıl düzenli bir şekilde sokulacağını tartışmıştır. Meclisteki bu gelişme Refet Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa’ya da yansıtılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa inkılâpçı zihniyete sahip milletvekilleriyle, vilâyet konağında gruplar halinde görüşmüştür. Bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında büyük bir meclis grubu oluşturmaya karar vermiştir. 10 Mayıs 1921’de kurulan bu grup iki maddelik bir de program yayınlamıştır⁴⁵. Buna göre grubun amacı, Misâk-ı Millî esasları içinde ülkenin tamamını ve milletin istiklâlini sağlayacak barışı getirmek, bu amaca ulaşmak için de ülkenin tüm maddî ve manevî gücünü gerekli hedeflere yönlendirerek devletin ve milletin örgütlenmesini Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde yapmaktır⁴⁶. Buna ilk tepki Erzurum Müdafaa-i Hukuk Derneğinden, Raif Efen-

⁴³ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1969, s. 878.

⁴⁴ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 373; İkdâm, 30 Mart 1337 (1921), s.3

⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye 11 Mayıs 1337. Yeni Gün, 12 Mayıs 1337, Açıksöz. 13 Mayıs 1337.

⁴⁶ y.a.g.y, Mustafa Kemal Paşa Haziran 1921 Müdafaa-i Hukuk Grubu talimatnamesini tüm taşra teşkilâtına göndermiştir. Bu tamimde dikkati çeken özellikleri şöyle özetlemek mümkündür: İcra vekilleri heyetinin 27/28 Temmuz 1920’de aldığı (bkz. T.B.M.M. zb. Ceridesi c. 3. s. 30) ARMHC. merkez heyetlerinin mahalın en büyük mülkî memurunun emrinde bulunması kararı kaldırılarak, Sivas Kongresi’nde hazırlanan nizamname gereğince seçilmiş başkanlarının başkanlığı altında çalışmalarını sürdüreceklerdir. Müdafaa-i Hukuk

diden, gelmiştir. Zira Raif Efendi ve onun görüşlerini Mustafa Kemal'e aktaran Kâzım Karabekir Paşa, "Hilâfet ve Padişaha ait hiç bir" kayıt taşımayan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde devletin örgütlenilmesinin, kurtuluştan sonra ülkeyi yeni bir yönetim biçimine, Cumhuriyete götüreceğinden kaygı duymuş ve Mustafa Kemal'in bu grubun başında bulunmasını onaylamamıştır⁴⁷.

B.M.M. hükûmeti içinde yer alamayanlar, yer aldığı halde bu yeri uzun süre koruyamayanlar, muhalefeti kendilerine "şiar" edinenler, kişisel olarak Mustafa Kemal'e karşı olanlar daha sonra II. Müdafaa-i Hukuk Grubunu oluşturmuşlardır⁴⁸. Böylece "salâhiyet-i fevkalâdeye malik" mecliste, düşünsel ayrılık çok açık ve örgütlü olarak muhafazakâr-inkılâpçı şeklinde bu gruplarla ortaya çıkmıştır. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup) inkılapçılığı ve iktidarı; İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup) ise muhafazakârlığı ve muhalefeti temsil etmiştir.

Atatürk'ün önderliğini yaptığı I. Grup ülkeyi adım adım Osmanlı Devlet düzeninden daha çağdaş bir düzene doğru sürüklerken, II. Grup milletvekilleri bu gidişi durdurmaya çalışmışlar, bu nedenle de meclisteki muhalefetin dozunu yükseltmişlerdir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun benimsenmesi Mustafa Kemal'in Başkomutan olması, Sakarya savaşıdan sonra ordunun bir süre için savunmada kalması, İcra Vekilleri Heyetinin görev ve yetkileri sorunu, Ankara İtilâfnamesinin imzalanması, saltanatın kaldırılması Lozan Konferansının gidişatı, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, II. Grup milletvekillerinin en çok üzerinde durduğu, zaman zaman da etkili olduğu konular olmuştur.

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ile iyice sertleşmiş olan I., II. Grup mücadelesi meclis sınırlarını da zorlamıştır.

Bu meclise o günkü koşullarda yapılacak bir barış antlaşmasını benimsetmenin güç olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal ve arkadaşları Büyük Taarruzun kazanılmasıyla T.B.M.M. ve onun yaratıcısı Müdafaa-i

Merkez Heyetleri doğrudan doğruya Ankara'daki MH Grubunun da başkanı olan T.B.M.M. başkanı ile iletişim kuracaklardır. ARMHC. millî hükûmet teşkilâtına ve hükûmetin icraatına karışmamalıdır. Cemiyetin gücü fazilettir. Her türlü harekette "şiarımız" fazilet olmalıdır. bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları. c.V. Haz. Sadi Borak - Utkan Kocatürk Ank: 1972. s. 132.

⁴⁷ Kâzım Karabekir: İstiklâl Harbimiz. İst. 1969. s. 918-924.

⁴⁸ bkz. Güneş. a.g.e. s. 142-152.

Hukuk Cemiyetlerinin görevlerinin de sona erdiğini, Müdafaa-i Hukuk teriminin Kurtuluş Savaşındaki anlamını artık ifade edemeyeceğini düşünmüşler ve yeni dönemde yeni isme, yeni bir programa ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır⁴⁹. Yeni isim ve yeni programla tam kurtuluş sağlanacaktı. Bunun için de Kurtuluş Savaşında olduğu gibi birliğe ihtiyaç vardı. Bunu da ancak bir siyasî parti ile sağlamak mümkün olabilirdi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 6 Aralık 1922'de basına verdiği bir demeçte Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını bildirmiştir⁵⁰. Partinin programını hazırlamak üzere düşünen kafaları yardıma çağırmıştır.⁵¹ Arkasından bir yurt gezisine çıkarak çeşitli yerlerde Halk Fırkası ile ilgili açıklamalar yapmıştır. "Halk" ismi kimi kesimlerde sola yönelik bir yorumlamaya tâbi tutulmuş ise de bunun böyle olmadığı Mustafa Kemal'in açıklamalarıyla ortaya çıkmıştır. Fırkanın sınıf savaşına yol açmayacağı, tüm milletin refah ve saadetini temine matuf olacağı vurgulanmıştır. Ülkede hakikî bir inkılâp yapıldığını ve halen devam ettiğini söyleyen Mustafa Kemal Paşa; memleketi mamur milleti zenginleştirmek için uygulanacak programın halkın çoğunluğuna dayanması gerektiğini belirtmiştir⁵².

Atatürk batıya yaptığı geziden sonra bir de Adana, Mersin, Tarsus, Konya, Afyon, Kütahya gibi yurt köşelerini gezerek çeşitli halk kesimi ile görüşmeler yapmıştır. Bu gezilerden çıkarılacak sonuç; Mustafa Kemal Paşa'nın yeni ve büyük bir aşamaya hazırlanmakta olduğu, bunun için de ulusun bütünlüğünden güç alacak taze bir kuvvete dayanmak isteği idi. Ancak meclisin yapısı yeterince umut verici gözüküyordu⁵³. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa yurt gezilerini tamamladıktan sonra icra vekilleri he-

⁴⁹ C.H.P.'nin 25 yılı. (1923-1948). Ankara: 1948, s. 9

⁵⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. 2. Ankara: 1959, s. 46-48. Nutuk c. 2. İstanbul: 1969, s. 718. Ulusal kurtuluş savaşı veren ülkelerde savaşı başlatan ve yürüten başarıyla bitiren kadro ulusal devletini kurarak toplumunu çağdaştırmaya yönelir. Bu yönelimde, hükûmetin amaçlarını halka ileticek, halkla hükûmet arasında daha yakın bağlar oluşturacak güçlere ihtiyaç duyulur. İşte bu ihtiyacı siyasî partiler giderir. Siyasî partiler bir yandan halkın ihtiyaçlarını istek ve dileklerini karar organı olan hükûmetlere iletirken, diğer yandan da hükûmetin siyasetinin tanıtılmasında benimsetilmesinde, toplumdaki güç almasında hükûmetin denetlenmesinde rol oynarlar. bkz. İlder Turan, Cumhuriyet Tarihimiz. İstanbul: 1969 s. 99 vd.

⁵¹ Kimi yazarlar bu isteğe cevap vermiştir. Örneğin Suphi Nuri (İleri) bkz. Atatürk Devri Fikir Hayatı Haz. Mehmet Kaplan - İnci Enginün. İstanbul: 1981. s. 58.

⁵² bkz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları Yay. Arı İnan. Ankara: 1982. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. 2. s. 97.

⁵³ Goloğlu, Cumhuriyet s. 180.

yeti ile bir toplantı yapmış, toplantıya Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'yı da çağırmıştır. Toplantıda Meclisin yenilenmesi konusu görüşülmüştür. Nitekim 1 Nisan 1923'te de Meclisin yeniden seçimlere gitmesi konusu Meclis gündemine gelmiştir. Aydın mebusu Esat Efendi ve 120 arkadaşının verdikleri ortak önergede "Müdafaa-i memleket gayesiyle toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu gayeye ulaştığı belirtildikten sonra, ülkenin şimdi mesaili sulhiye ve terakki-i iktisadiye gibi... iki mühim mukaddes gayeyi istihdaf lüzumu kati vardır" deniliyor ve bunun için Teşkilât-ı Esasiye Kanununda değişiklik yapılması isteniyordu⁵⁴. Mecliste oybirliği ile kabul edilen bu öneriden sonra seçim çalışmalarına başlanmıştır⁵⁵.

Mecliste seçim kararı alındıktan sonra, 8 Nisan 1923'de Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak bir beyanname yayınlamıştır. 9 "Umdeden" oluşan bu beyanname, mecliste var olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Halk Fırkasına intikal edeceği, Halk Fırkası'nın halk hâkimiyetine, maddî ve manevî yenileşme esasına dayanan geniş ve olgun bir program yapacağı bu programın Halk Fırkası'nın üyelerinin onayına sunulacağı açıklanıyordu⁵⁶. Seçim çalışmalarına çağrı olarak yayınlanan 8 Nisan 1339 tarihli bir belgede de "Eğer ümidimiz vechile Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtımızın müntehap ve mutemetleri milletin arasına nail olurlarsa atiyen Büyük Millet Meclisi'nde Halk Fırkası namı altında memleketin idaresi mesuliyetini deruhte edeceklerdir" deniliyor ve MHC ve geleceğin Halk Fırkası'nın izleyeceği amacın; tecrübelerden, ülkenin ihtiyaçlarından doğan ve açıklanan "umdeler" olduğu da vurgulanıyordu⁵⁷.

Yeni seçime ittihatçılarla, II. Grubun da katılacağı kimi basın organlarına yansımış ise de bunların örgütlü bir çalışma içine giremedikleri, buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde seçime giren I. Grubun yoğun bir çalışma içine girdiği görülmektedir⁵⁸.

⁵⁴ bkz. T.B.M.M. zb. C. c. 28. s. 283.

⁵⁵ İsmail Suphinin (Burdur) açıklamalarına göre Mudanya Mütarekesi'nden sonra "milletin reyine" başvurmak ihtiyacı hissedilmiş, barış görüşmelerinin kısa sürede bitebileceği düşüncesiyle bu sorun kısa süre ertelenmiştir. bkz. a.g.e. c. 28. s. 286.

⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1339 s. 1 ATTB. s. 488 vd. Tunaya. Siyasî Partiler s. 580-82.

⁵⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri s. 492.

⁵⁸ bkz. Mahmut Goloğlu a.g.e. s. 191-196.

I. Grup adayları, öncelikle “umde”leri kabul ettiklerini belirterek, adaylıklarının onaylandığına ilişkin MHC başkanlığından imza alarak seçime katılmışlardır⁵⁹.

Yoğun bir seçim çalışması sonucunda, seçimi ezici bir çoğunlukla I. Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları kazanmıştır.

Ankara’da toplanan milletvekilleri seçim sonrasında kurulacağı belirtilen Halk Fırkası’nın Nizamnamesi’ni hazırlamaya koyulmuşlardır⁶⁰. Bu konuda iki rapor hazırlanmış ve komiteye sunulmuş ise de benimsenmemiştir.⁶¹ 7 Ağustos’ta Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkasına mensup milletvekilleriyle bir toplantı yapmış, bu toplantıda I. Mecliste partileşmeye yönelik çabaları anlatmış ve Müdafaa-i Hukuk’un Halk Fırkası’na dönüştüğünü söylemiştir. Hazırlanan Halk Fırkası Nizamnamesini tartışmak üzere milletvekillerine dağıtmıştır⁶².

106 madde ile bir ekten oluşan ve bir proje olarak hazırlanıp milletvekillerine dağıtılan Halk Fırkası’nın bu ilk nizamnamesinin umumî esaslara ait 6 Maddelik bölümün bazı maddeleri şöyledir:

1. Halk Fırkası, Cemiyetler kanunu mucibince teşekkül etmiş siyasi bir cemiyettir. Gayesi millî hâkimiyetin “halk tarafından ve halk için” icrasında rehberlik etmek Türkiye’yi tam manasıyla bir “asrî devlet” haline yükseltmektedir.
2. Halk Fırkası bir ihtilâl fırkası değil, bir inkılâp fırkasıdır. Bütün siyasi mücadelelerini kanun dairesinde yapacak ve Türkiye’de bütün kanunların fevkinde kanunun velâyetini hâkim kılmaya çalışacaktır.
3. Halk Fırkası’na mensup olanların gerçekten “halkçı” olması şarttır. Halkçılara göre halk mensubu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiç bir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir musavatı kabul eden bütün fertler halktandır. Bu suretle halkçılar asrî devlet esaslarına muhalif hiç bir ailenin, hiç bir sınıfın, hiç bir cemaatin ve hiç bir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen kanunları teşrig ve icra etmekteki nutku hürriyet ve istiklâlini tecdîd ve takyid edici hiç bir anane hiç bir teamülün ve hiç bir kuvvetin meşruunu tanımayan fertlerdir.

⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye 11 Nisan 1339, s. 1.

⁶⁰ İleri 5 Ağustos 1923.

⁶¹ a.g.y.

⁶² İleri, 8 Ağustos, 1923, s. 2. 10 Ağustos 1923, s. 2. Atatürk’ün burada yaptığı konuşmanın metnini bulamadım.

4. Bir ferdin Halk Fırkası'na dahil olabilmesi için Türkiyeli olması ve aslen millî yurt haricinde bulunan Müslüman milletlerden birine mensup ise Türk Milliyetini kabul etmesi şarttır⁶³.

Bu nizamname üzerinde yapılan tartışmalar Eylül başında sonuçlanmış, ARMHC Meclis Grubu 9 Eylül 1923'te bu nizamnameyi onaylamış ve 11 Eylül'de de Fırka Başkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı, Genel Sekreterliğe ise Recep Bey'i seçerek partiye fiilen işlerlik kazandırılmıştır⁶⁴. Ancak Partinin kuruluşuna ilişkin resmî başvuru İçişleri Bakanlığına Ekim 1923'te yapılmıştır⁶⁵.

Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra Atatürk, Başbakan İsmet Paşa'yı Halk Fırkası Genel Başkanvekilliğine atamıştır. İsmet Paşa 20 kasım 1923'te yayınladığı bir genelge ile ARMHC'nin bütün örgütlerini Halk Fırkası'nın içine almıştır⁶⁶. Böylece İsmet Paşa'nın da vurguladığı gibi tüm ülkeye "kurtuluş ve bağımsızlığı getiren" ARMHC'nin yerini, Türk toplumunda "millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek" Türkiye'yi tam anlamıyla çağdaş bir devlet haline getirmek için halkçılık temeli üstüne kurulan Halk Fırkası'na bırakmıştır.

⁶³ bkz. İleri 12 Ağustos 1923 s. 3, 13 Ağustos 1923. s. 2. Ali Fuat Cebesoy, Siyasî Hatıralar II. Kısım. İstanbul: 1960 s. 11.

⁶⁴ bkz. Hâkimiyet-i Milliye 11-12 Eylül 1923. s. 2. Millet Hizmetinde 40 yıl. C.H.P., s. 11.

⁶⁵ Millet Hizmetinde 40 Yıl, s. 11.

⁶⁶ a.g.e. s. 13-14.